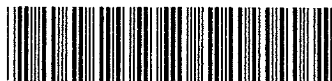
X 222.862

AZ I. VILÁGHÁBORÚ INFORMÁCIÓTÖRTÉNETÉHEZ

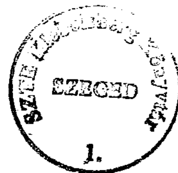
Előadás-kivonatok

2014. október 8.
Szegedi Agóra
Informatórium

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001130655

A Szegedi Információtörténeti Műhely *„Az első világháború információtörténetéhez”* című műhelykonferenciája a Magyar Történelmi Társulat Információtörténeti Szakosztálya és a DOSZ történelem- és politikatudományi Osztályának közös szervezésében valósult meg. A konferencia megszervezését az Első Világháború Centenáriumi Emlékbizottsága anyagilag támogatta. Védnöke az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága volt.

A kiadványt szerkesztette: Z. Karvalics László
A szöveget gondozta: Nyíri Csilla
Műszaki szerkesztő: Tamaskó Dávid
Borítóterv: Bazsó Edit

ISBN: 978 963 306 333 0

X 222862

Primaware Kiadó, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

Kontextus és utóélet

Z. Karvalics László:
Szaporodó metszéspontok: az információtörténelem találkozik a Nagy Háborúval (Bevezető egy úttörő tematikus konferenciához) 6
Ságvári György:
A háború muzealizálása. Harctéri műtárgyak, frontgyűjtemények információs értéke ... 11
Albert B. Gábor:
Horthy és a Novara – avagy a Horthy-legenda a két világháború közötti fiú középiskolai történelem tankönyvekben ... 12

Információs (hadi)üzemek

Szabó Szilárd:
Hírszerzés és elhárítás: az osztrák-magyar katonai titkosszolgálat tevékenysége az első világháborúban ... 13
Limpár Péter:
Az önálló magyar katonai hírszerzés vörös hajnala – információszerzés és feldolgozás a Tanácsköztársaság honvédő háborújában ... 15
Koszta István:
KRIEGSFABRIK – A szerb kormánynak 1914. szeptember 23-án átadott jegyzék műhelymunkájáról ... 16
Mező Ferenc:
Lélektani hadviselés az I. világháború tükrében ... 17
Bognár Katalin:
Az első világháború és a harmadik dimenzió. A német Neue Photographische Gesellschaft világháborús sztereofénykép-sorozatainak magyar vonatkozásai ... 18

Front

Kiss Gábor:
Jelentőkutyák és postagalambok az osztrák-magyar haderőben az I. világháború idején 20
Stencinger Norbert:
Kommunikáció a lövészárokban 22
Kiss Gábor Ferenc:
„Édes jó Istenem, mi is lesz mivelünk..." Katonalevelek az I. világháborúból 23
Hámori Nagy Zsuzsanna:
Eszmék áramlása a hadifogolytáborban – Mezey István levelei Felvinczi Takács Zoltánnak 24

Hátország

Szőts Zoltán Oszkár:
A könyvkiadás szerepe a társadalmi problémák tematizálásában (1914-1918) 25
Szeghő Patrik:
A New Europe külpolitikai hetilap és a délszláv egység, 1916-1919 28
Bihari Péter:
Ellenségképek az I világháborús Magyarországon 30
Somogyi László:
Szerb ellenségkép Magyarországon az első világháború alatt 32
Frisnyák Zsuzsa:
A rémhírek térbeli terjedése és következményei. Az autósok üldözése 1914 augusztusában 34
Söptei Imre:
A Vas megyei sajtó átállítása a háborús üzemmódra (1914-1915) 35

Propaganda

Závodi Szilvia:
A hétköznapi propaganda eszközeinek megjelenése a háztartásokban 37
Nemes László:
Hadi újságírás: Informálás, dezinformálás a korabeli budapesti sajtóban az 1916-os év nyugati és olasz frontjának eseményeiről 39
Turbucz Péter:
Az Országos Hadsegélyező Bizottság szerepe a honi propagandában 1914-15-ben, különös tekintettel a bizottság által rendezett előadásokra 41
Klestenitz Tibor:
Nagy-Britannia képe a központi hatalmak propagandájában a háború első éveiben 42
Tamás Ágnes:
Humor és propaganda a „nagy háború" vizuális forrásain 43
Glässer Norbert - Zima András:
Magyar Makkabeusok a császár-király seregében 45
Lénárt András:
Újrahasznosított propaganda. Az első világháború tanulságainak beépülése a politikai praxisba 47

Szaporodó metszéspontok: az információtörténelem találkozik a Nagy Háborúval
(Bevezető egy úttörő tematikus konferenciához)

„Csak arról tudod meg kicsoda, akivel harcolsz"
Szeráf Neonak (Mátrix Újratöltve, 2003)

A hadtörténelem és az információtörténelem metszéspontján ezidáig született monográfiák elsősorban a hadászatban használt információtechnológiai megoldásokra érzékenyek.[1] Ugyanebbe a körbe sorolhatjuk a par *exellence* információ-és tudástechnikaként meghatározható katonai döntéshozatallal foglalkozó irodalmat is.[2] Ugyanakkor a háborús idők front-és hátországi sajtója, a posta, a levelezés, a cenzúra már nem elsősorban Tárgyként, hanem tipikusan az eseménytörténeti rekonstrukció forrásaként kerül a kutatók látókörébe. Sokáig nem igazán keltett önmagában történészi érdeklődést a hír-áramlás sokszereplős és sokcsatornás világa: ritkán, jellemzően a hadműveletek krónikás vagy a hadseregek analitikus bemutatásakor kerül, adalékként elő (egyedül a mindig 'pikáns' hírszerzési vonatkozások tekinthetőek kiemelten kutatott területnek). Ugyanakkor sokan nyúlnak előszeretettel a propaganda vagy az ellenségkép kérdéséhez, leginkább politika- és ideológiatörténeti kontextusok részeként.

[1]Dudley, Leonard: The Word and the Sword: How the Technologies of Information and Violence Have Shaped Our World Basil Blackwell, Cambridge, Mass., 1991 és Eurich Claus: Tödliche Signale: die kriegerische Geschichte der Informationstechnik von der Antike bis zum Jahr 2000 Luchterhand, Frankfurt am Main, 1991

[2] Magyar klasszikusa: Perjés Géza: Clausewitz és a háború praxeológiája Budapest, Zrínyi, 1988

A Nagy Háború óriásira duzzadt szakirodalmára mindez sokszorosan igaz. Noha a témák differenciálódása és a kutatói szakosodások miatt az elmúlt évtizedekben számtalan, kifejezetten valamely információ-és tudás-vonatkozás feldolgozását célul kitűző releváns tanulmány született, ezek szinte észrevehetetlenek a had-, diplomácia-és gazdaságtörténeti fókuszú közlemények fősodra mellett.[3]

Pedig az első világháború nemcsak az érintett nemzetek és katonáik száma vagy különleges tér-és időbeli kiterjedése miatt különösen figyelemre méltó információtörténeti célpont. Noha a krími háború és az amerikai polgárháború mint „modern" katonai konfliktusok már számos információs „újdonságot" kitermeltek a 19. század második felére (a haditudósítástól a helyszíni fényképfelvételekig – sőt azok manipulálásáig), a mediatizálás új nagyságrendje itt jelenik meg, a modern tömegsajtónak, a mozgóképnek és a fényképek demokratizálódó kultúrájának köszönhetően. A frontot pedig a hírforgalom technicizálása jellemzi, a telefonos, rádiós és hagyományos jel-továbbítás új rutinjai és standardjai jelennek meg. S míg korábban a háborús irodalom szinte kizárólag a pusztulás kontextusában tárgyalt fejleményeket, a technológiai innováció kényszere és a multikulturális keveredés új gyakorlata (tartósan idegen területen elszállásolt hadseregek és az ottani civil lakosság érintkezése, soknyelvű és soknemzetiségű hadifogolytáborok) utat nyit azon információs „többletek" tanulmányozásának, amelyek kifejezetten a háborúnak köszönhetőek.

S talán mostanra eljött arra is az idő, hogy az információtörténeti szempontból relevánsként azonosított területeken ne csak kutatói rekonstrukciók valósuljanak meg, hanem egy információs

[3] Hazánkban a Hadtörténeti Múzeum által 2008 óta szervezett műhelysorozat előadásainak címei jelzik, hogyan jelennek meg és kezdenek szaporodni az információs vonatkozásokat vizsgáló kutatások, különösen a vizuális kultúra tárgykörébe sorolható témák. Ld. különösen a Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12. számát (2011).

jellegzetességet teljes életciklusában, a gondolkodásra és azon keresztül a cselekvésre és viselkedésre gyakorolt (tovagyűrűző) hatásaival együtt lehessen mérlegre tenni – s evvel megnyitni az utat ahhoz is, hogy az információs alrendszerek tanulmányozásából kinyert eredmények magyarázó erővel legyenek beilleszthetőek átfogóbb történeti rekonstrukciókba is.

Ezt a „tematikus fogáskeresést" szolgálja az alábbi rendszerezési kísérlet, amellyel újszerűen csoportosított információtörténeti témák számba vételével igyekeztünk kedvet támasztani a konferencia-részvételre. Ez a szempontlista remélhetőleg tovább épül, gazdagodik, válik árnyaltabbá és szaktörténészi kutatások, de akár szakdolgozatok inspirálójává is.

Világháborús információpusztulás és információveszteség

Könyvek, könyvtárak, múzeumok, levéltárak, iskolák, laboratóriumok, a szellemi kulturális örökség tárgyi emlékeinek pusztulása. Innovációs ciklusok leáll(ít)ása. Kutatás-fejlesztési tevékenység visszaszorulása a pénzügyi prioritások változásai miatt. Tudásvagyon-megsemmisülés: a katonák és a polgári áldozatok halála mint tudásvesztés. A tudástermelésből való kiesés következményei, a folyóirat-és könyvbeszerzések akadozása. A levélforgalom visszaesése a háborús ellenségek között. A békekötéseket követő területi rendezés etnikai anomáliái, a határok átjárásának megnehezítése, mint az információs vérkeringésben előidézett zavarok.

A világháború „pozitív" információs hozadéka

Az idegen országokban harcoló és onnan hazatérő katonák kibővült ismeretei kultúrák, városok, nyelvek, emberek, helyzetek megismerését és feldolgozását követő élmények tömegével, „tapasztalati-megismerési rádiuszuk" hirtelen megnövekedésével. A hadifogság mint újszerű közösség-közi érintkezésből származó információs többlet forrása, nyelvek és szakmák kölcsönös elsajátítása. A világháború szerepe információtechnológiai újítások létrejöttében (amelyeket aztán a békeidőben is használtak, mint a vezeték nélküli jelátvitelt, tengeralattjárók piezoelektromos hanglokátorait vagy a Curie-féle mobil röntgengépeket) és elterjedéséhez (a gramofont a lövészárkokban operát hallgató brit katonák tették népszerűvé, a mozi mint szórakozási forma iránt a háborús tudósítások miatt nőtt meg az érdeklődés). Tapasztalati (pl. frontsebészeti, lélektani) tudások felhalmozódása és átszivárgása a civil életbe. Hadtudományi, haditechnológiai és tudástechnológiai innovációk (pl. kiképzési módszerek) és hatásuk.

Információáramlás a fronton, a hátországban és a kettő között

Katonai és polgári információs intézmények, hivatalok. Információs rendszerek a diplomáciai érintkezésben. Nyelvi érintkezés, tolmácsolás, fordítás. A katonai döntéshozatal (praxeológia) és csapatrészek közti kommunikáció hatékonysága mint a koordináció és a katonai siker záloga. Hírközlési csatornák a fronton (a szikratávírótól a futárokon át a postagalambokig ill. hírvivő kutyákig). Levelek, levelezés katonák és az otthon maradottak között, postaszolgálat, búcsúlevelek, katonanaplók. Haditudósítók. A katonai szleng és humor mint védekező mechanizmus és az érzelmi túlélés eszköze. Katonai újságok, hadifogoly-lapok. Kommunikáció és ismerkedés az ellenséggel. A sajtónyelv és a sajtóműfajok átalakulása a hátországban. A háború könyvészete (kiadványok, kisnyomtatványok, plakátok). Irodalmi és művészeti reflexió.

Az információáram parazitái

Pletyka, rémhír, rágalom, szóbeszéd, híresztelések. Tudatos megtévesztés, manipuláció, befolyásolás, dezinformáció, „fekete propaganda" és ezek hatáskövetkezményei. Városi legendák, mítoszok, miszpercepciók és előítéletek születése és újratermelődése, ezek maradandó hatása, továbbélése. Tájékoztatáspolitika, cenzúra, titkosság. Kémkedés és információszerzés. Titkosítás és rejtjelzés.

Vizuális világháború - ami látható, ami olvasható

Tábori és harci világítástechnika. Haditérképek. Távcsövek és használatuk. Jelzéskoordináció és jelezés (információépítészet). Légi fényképezés. Háborús paleográfia (dokumentumtípusok katonáknál, a hadvezetésben, a katonai logisztikában, később levéltárakban). Front-epigráfia (katonafeliratok alagútrendszerekben és másutt). Képeslapok, képregények, karikatúrák. Képek, mozgóképek, filmhíradók és dokumentumfilmek (A somme-i csata). Háborús ikonológia: legendás képek, rajzok, szimbólumok, vizuális toposzok.

Sémák, kulturális minták, mentális modellek átrendeződése

A háború támogatottságát növelő propaganda-és médiahatások (hősiesség, patriotizmus, erőszakmintázatok) jelenléte és döntés-ill. cselekvésbefolyásoló szerepe. Az erkölcsi és társadalmi normákra, illetve azok elfogadására és kontrolljára vonatkozó behuzalozások átalakulása. Emlékezet, emlékművek, emlékoszlopok, emléktárgyak, gyűjtemények – és a révükön felépülő ill. megerősödő újfajta identitásközösségek.

Z. Karvalics László

A háború muzealizálása: Harctéri műtárgyak, frontgyűjtemények információs értéke

A harctéri emlékek gyűjtése egyidős a háborúkkal. Az ellenfél trófeáinak megszerzése, archiválása, a saját vitézség dokumentálása örök „katonadolog". A gyűjtés motivációi számosak, egyéniek és közösségi indíttatásúak, ösztönösek és irányítottak, de inspirálhatja akár a zsigeri zsákmányszerzés is. Minden harctérről begyűjtött és kellően dokumentált tárgy (ereklye, trófea, személyhez kötődő használati tárgy, speciális eszköz vagy valamilyen tucat-tárgy egy kiválasztott példánya stb.), a konkrét helyszín, konkrét esemény, konkrét személy vagy közösség tetteit hitelesíti. Hőstetteket és virtust, vitézséget, leleményességet, vagy az ellenoldalon éppen gyávaságot, megfutamodást. A tárgy térben közvetít, mintegy médiumként a harctér és a hátország, küldő és befogadó között. A tárgyak a történések részeivé válnak, verbális és/vagy írott kiegészítéssel sajátos kommunikációs teret képeznek a befogadás számára. A tárgyak a maguk valós idejében direkt és aktuális üzeneteket közvetítenek, a bennük rejlő információs tartalmat pedig a közlési szándék bontja ki. A harctér tárgyai egyfajta „hermeneutikai csomaggá" állnak össze.

Az első világháború új dimenzióba helyezte, intézményesítette és egyben múzeumi szintre emelte a harctéri gyűjtést. A politika – ebben nem volt különbség a hadviselő felek között – egészen korán felismerte a harcterek autentikus tárgyi világában benne rejlő kommunikációs lehetőséget, és azt a háborús erőfeszítések, a hőskultusz propagálására saját szolgálatába állította. A harctéri gyűjtés szervezetté vált, felügyelet alá került. Közösségi (alakulat-)múzeumok születtek, háborús tárlatok nyíltak. Az Osztrák-Magyar Monarchiában ennek szakmai irányítója a Sajtóhadiszállás (Kriegspressequartier) volt, ez a szerv fogta össze a monarchia háborús propaganda- és művészeti iparágainak tevékenységét.

Ságvári György

Horthy és a Novara – avagy a Horthy-legenda a két világháború közötti fiú középiskolai történelem tankönyvekben

Az iskolai történelemtanítás, az azt befolyásoló oktatáspolitikai és tudományos-szakmai környezet, továbbá maguk a történelem tankönyvek minden történelmi korszakban – így a vizsgált időszakban is - nagymértékben befolyásolják/befolyásolták a fiataloknak a látókörét és érzelemvilágát. Az előadás a Horthy-legenda születését a két világháború között megjelent fiú középiskolai történelemtankönyvek szerzőinek interpretációs módjai alapján elemzi. Bár a Horthy-legenda születése Unger Mátyás 1976-ban megjelent, igen népszerű, tankönyvtörténeti szintézise szerint a kormányzóvá választás 10. évfordulójára esett, ennek első jelei már aklebelsbergi időszakban napvilágot látott egyik III. osztályos fiú középiskolai tankönyvben tetten érhetőek. Szabó Dezső 1926-os tankönyvében látható illusztráció romantikus történelmi megvilágításba helyezte Horthyt az 1. világháborús hőst és hajóját a Novarát. Mindez jelenkor-történeti információkat hordozott és meggyőző hatással lehetett a kor tanulóifjúsága számára. A referátum a Horthy-legenda születését, majd annak kibontakozását a kor három tankönyvtörténeti sorozatán keresztül vizsgálja. A hagyományos történeti tartalomelemzés módszerével elsősorban Horthy Miklós sorhajókapitány 1. világháborús győzelmeinek tankönyvi interpretációját, annak változásait követjük nyomon, de kitérünk a kormányzóvá választás ideiglenességére, majd annak állandóságára utaló gondolatok elemzésére is. Az 1920-as évek tankönyveiben a jelenből, vagy a közelmúltból vett történeti reprezentánsok között még korántsem „egyeduralkodó" Horthy. Vizsgálatunk tárgya az is, hogy bemutassuk: kezdetben a tanulóifjúság számára példának állított történelmi személyek között gróf Tisza István, vagy gróf Apponyi Albert méltatása is kiemelt szerepet töltött be.

Albert B. Gábor

Hírszerzés és elhárítás: az osztrák-magyar katonai titkosszolgálat tevékenysége az első világháborúban

Egy katonai intézmény történetét vizsgálom intézménytörténeti, hivataltörténeti szempontok alapján. Az Evidenzbureau az osztrák-(magyar) katonai hírszerzés és elhárítás központi irodája volt 1850 és 1919 között, és a közös császári és királyi haderő vezérkarának egyik részlegeként, osztályaként funkcionált. Ennek a hivatalnak a története, szervezete, felépítése, működése, hatásköre a magyar (had)történeti szakirodalomban nem közismert, ezért is érdemes történetét a rendelkezésre álló források alapján behatóan feltárni és megvizsgálni.

Az Evidenzbureau egyszerre volt klasszikus katonai titkosszolgálat és az idegen haderők szervezetéről, felépítéséről és működéséről információkat gyűjtő és azt elemző szervezet. Békeidőben a hangsúly az utóbbi tevékenységre helyeződött, sőt, bizonyos években egyáltalán nem folytatott titkos hírszerző tevékenységet. Az első világháború kitörése után az Evidenzbureau betagozódott a haderő-főparancsnokság (Armeeoberkommando) kötelékébe, tevékenységi köre, személyi állománya és ezzel párhuzamosan költségvetése is nagymértékben kibővült: az AOK Nachrichtenabteilung (AOK Nabt) képezte az első világháború alatt a teljes katonai hírszerzés és elhárítás központját. A legfontosabb funkciót a hírszerzőcsoport és a rejtjelcsoport látta el, mivel az általuk szerzett információk alapján döntött a legfelsőbb katonai vezetés a legfontosabb stratégiai kérdésekben. A Nabt tehát egyfajta döntés-előkészítő funkciót is ellátott, de legalább ilyen fontos volt, hogy ellenőrizze az AOK döntéseinek végrehajtását. Ezt a funkciót a Monarchia

országai, illetve az elfoglalt területeken felállított hírszerző állomások és az ott szolgálatot teljesítő mintegy 2500 tiszt és hivatalnok révén valósította meg.

Az első világháború folyamán az információszerzés elsődleges forrásává egyértelműen a telefonok és távírók lehallgatása, a rejtjelezett küldemények megfejtése vált. Ezért kulcsfontosságú volt a rádióadások és telefonvonalak lehallgatása, valamint az, hogy ki irányítja, ki felügyeli ezt a területet.

Szabó Szilárd

Az önálló magyar katonai hírszerzés vörös hajnala – Információszerzés és feldolgozás a Tanácsköztársaság honvédő háborújában

A katonai hírszerzés a Monarchián belül a közös hadsereg reszortja volt, így a felbomlás után a független hadügyi vezetés egyik legelső feladata lett a magyar szolgálat megszervezése. A frissen felállt magyar katonai hírszerzés kiváló emberanyagot „igazolt át" a közös hadseregtől, amely bőséges első világháborús tapasztalatainak birtokában nélkülözhetetlennek bizonyult, úgy a nép- és a tanácsköztársaság, mint a Horthy-rendszer számára.

A magyar katonai hírszerzés történetének egy fontos epizódja, az I. világháború tulajdonképpeni kárpát-medencei lezárása, az 1919-es magyarországi hadjárat. A Magyar Tanácsköztársaság rövid története felfogható olyan döntések sorozataként, amelyek a birodalmat elnyelő örvényben kavargó bizonytalan információkon alapultak: a nagyhatalmi szándékok, az orosz előretörés mértéke, a világforradalom eljövetele, a szomszédok igényei, katonai-gazdasági potenciálja, esetleges támadási hajlandósága képezték a legfontosabb áramlatait annak az információfolyamnak, amin Magyarország lélekvesztője sodródott. Az előadás bemutatja, hogy a hadvezetés milyen típusú információkat igényelt elsősorban, ezek megszerzéséhez milyen humán, illetve technikai eszközök álltak a rendelkezésre, és mekkora árat kellett értük fizetni. A fennmaradt levéltári anyag lehetővé teszi az információfeldolgozás egyes szintjeinek, és az értékelés során meghatározó hírforrás-hierarchia érvényesülésének rekonstruálását is. A hírszerzéstől elválaszthatatlan az elhárítás kérdése, ezért néhány példán bemutatásra kerülnek az információk védelmének korabeli nehézségei. Végezetül egy különösen fontos és rendszeresen visszatérő hamis információ történetét követjük nyomon.

Limpár Péter

KRIEGSFABRIK – A SZERB KORMÁNYNAK 1914. SZEPTEMBER 23-ÁN ÁTADOTT JEGYZÉK MŰHELYMUNKÁJÁRÓL

A trónörökös pár koporsóit szállító *Viribus unitis* – ugyanaz a hajó, amely Ferenc Ferdinándot négy nappal korábban Szarajevó felé szállította –, még útban volt, amikor a sebtében felállt válságstáb a váratlanul kialakult helyzet kezelésének alternatíváinak kidolgozásába kezdett. A cél minden érdekelt számára világos volt: *Szerbia élve, vagy holtan!* A temetés családi ügy, másodrendű kérdés, kivitelezésében pedig *dritte Klasse*, ahogyan azt utólag értékelték. Az biztos, hogy a stáb ezen túltette magát. „Tisza itt – jegyzi naplójába június 30-án Burián báró. – Gondoskodás az új trónörökös előkészítéséről hivatására. Berchtold felbuzdult, oktalan ötletekre Szerbia ellen, bevonulás stb." A külügyi akciót Tisza és Burián vezetik, „ha a Monarchia most nem érezteti hatalmát, elvész a közbizalom benne". Június 30-án tehát Tisza itt, vagyis Bécsben; a reggelin már együtt van Burián, Tallóczy és Tisza István. Egy alternatíva körvonalazódik: Szerbiát „felszólítani a bűnvizsgálat támogatására, (...) ha erre nem hajol, ultimátummal dolgozni." A katonai vonal jubilált, most van esély arra, hogy a délszláv kérdést egyszer s mindenkorra megoldjuk. A politikusok csak egy árnyalattal gondolták másképpen. Ahogy a belpolitikai rendezést (Bosznia és Horvátország dolgában) előbbre valónak gondoló Burián István fogalmazott: „A leszámolás kifelé pedig már csak éppen oly soká várathat magára, míg azt kellőképp előkészítjük. A Monarchiának, mint ahogy Magyarországnak is, még egyszer létéért (kiemelés az eredi szövegben) kell megküzdenie."

Előzetes politikai egyeztetés után a Ballhausplatz egy külön irodájában, július 4-én összeül egy emlékeztető dokumentumot szövegező, délszláv ügyekben otthonos tagokból egy *ad hoc bizottság: a Kriegsfabrik*, háborúcsinálók mindközönségesen, az információk manipulálásának a magasiskolája.

Koszta István

LÉLEKTANI HADVISELÉS AZ I. VILÁGHÁBORÚ TÜKRÉBEN

Noha a lélektani hadviselés a háborúnak (s tulajdonképpen: a békének) ősidőktől alkalmazott eszköze, mégis szervezetileg is önálló, tervezett lélektani hadviselést az I. világháborúban tapasztalhatunk elsőként: a háborús propaganda formájában. Az I. világháború nemcsak az újszerű fegyverzett szempontjából volt egészen más, mint a korábbi háborúk, hanem a tervezett pszichológiai műveletek tekintetében is. 1914-től világszerte jönnek létre olyan szervezetek, amelyeket napjaink lélektani hadviselési ismereteinek, szerveteinek alapjainak tekinthetünk. Gondoljunk csak az 1914-ben a brit külügyminisztériumon belül létrejövő Háborús Propaganda Hivatalra (War Propaganda Bureau, WPB); a francia hadügyminisztérium vezetése alatt 1915-óta működő Légi Propaganda Szolgálatra (Service de la propagande aérienne), az 1917-ben megalakult német Hírszolgálati Hivatalra (Nachrichtenbureau) vagy az amerikai Közönség Tájékoztatási Bizottságra (Committée of Public Information), a brit propagandaminisztérium. E szervezetek és tapasztalataik aztán nagy hatással lesznek, mind a II. világháborús, mind napjaink lélektani hadviselési gyakorlatára (például: minden NATO tagországban működnie kell katonai lélektani műveletekre szakosodott csoportnak, szervezetnek).

Felmerül mindezzel kapcsolatban néhány kérdés:

Mit értünk lélektani hadviselésen? Mit takar ez a fogalom? Hogyan alakult ki ez a fogalom, s milyen többé-kevésbé szinonim kifejezései vannak (pl. propaganda, PSYOPS, MISO)? Milyen céljai és eszközei vannak a lélektani hadviselésnek?

Miért jelentett fordulópontot az I. világháború a lélektani hadviselés szempontjából? Miben különbözik az I. világháború előtti és utáni lélektani hadviselési terminológia, technológia, szervezeti struktúra? Mit hoz a jövő ebből a szempontból?

Miközben - a hadak útján, a pszichológia ösvényein és a történelem útvesztőiben - e kérdésekre keressük a választ célszerű elgondolkodni a lélektani hadviselés etikai, jogi aspektusairól is!

Mező Ferenc

Az első világháború és a harmadik dimenzió. A német Neue Photographische Gesellschaft világháborús sztereofénykép-sorozatainak magyar vonatkozásai

A német Neue Photographische Gesellschaft cég (1894–1922), amely fényképészeti nyersanyagok, papírképek (köztük sztereo-fényképek), és képeslapok gyártásával és terjesztésével foglalkozott, kiadott egy száz darabos, magyar nyelvű, világháborús sztereofénykép-sorozatot is. Az előadás a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában őrzött „Világháború 1914-16" című sorozatot alapul véve összehasonlítja az eredeti német kiadás feliratait a magyar képszövegekkel, és bemutatja a sorozatban szereplő néhány kép felhasználásnak állomásait. Az elemzés során fény derül arra, hogy a magyarországi, osztrák, német katonai cenzúra és a propaganda hogyan formálta a képek értelmezését azáltal, hogy megváltoztatott, elhallgatásra vagy kiegészítésre ítélt bizonyos információkat.

A „Világháború 1914-16" sorozat több képe megjelent 1914-1915 folyamán magyar és osztrák képes hetilapokban. A fotográfia első publikációjának időpontja leszűkíti azt az időkeretet, amelyen belül a felvétel készülhetett. A sajtóban szereplő illusztrációk szövegei olykor kiegészítik a sztereo-sorozat rövid, sokszor csak általánosságokat közlő képaláírásait, más esetekben pedig azoknak ellentmondó információkat közölnek. A hetilapok segítségével több esetben fényt deríthetünk a kép készítőjének személyére vagy a képet forgalmazó ügynökség nevére. A *Vasárnapi Ujság*ban megjelent információk alapján a „Világháború 1914-16" sorozat hét sztereo-felvételét Jelfy Gyula fotóriporter készítette, az osztrák *Das interessante Blatt* képközlései alapján pedig három térhatású képet az osztrák fotóriporter Josef Perscheid fotografált.

Ha az említett újságok helyesen adták meg a szóban forgó képek esetében a készítők neveit, megállapíthatjuk, hogy Jelfy Gyula és Josef Perscheid sztereofelvételei világszerte ismertté váltak. Képeikkel kapcsolatban a nyilvánosság négy szintjét figyelhetjük meg. Felvételeiket elsőként országaik képes hetilapjai jelentették meg, nem sztereo formában. A második lépésben Jelfy képei megjelentek osztrák lapokban, míg Perscheid képeit magyarországi lapok használták illusztrációként. A nyilvánosság harmadik szintjét a Neue Photographische Gesellschaft sztereofénykép-sorozata képviseli. Negyedikként az amerikai Keystone View Company adta meg a legszélesebb körű ismeretséget a két fotográfus képeinek. Az amerikai cég 1932-es világháborús sztereofénykép-sorozatába a kutatás jelenlegi állása szerint egy kép került be Jelfy Gyulától, egy pedig Josef Perscheidtől.

Bognár Katalin

Jelentőkutyák és postagalambok az osztrák-magyar haderőben az I. világháború idején

Valamennyien tudjuk, hogy az ember számos állatfajtát - köztük a kutyát és a galambot is - már évezredekkel ezelőtt háziasított. Sokukat érdekeinek megfelelően ki is használ. A kutya az ember leghűségesebb társa - tartja a ma már közhelynek számító mondás. A következetes tenyésztés során kialakult fajták közül néhány akár az életét is kockára teszi az emberért. Ezért akár hadicélra is alkalmazhatók. A „bevetést" természetesen a kutyakiképzők és az ebek fáradságos munkája előzi meg.

A cs. és kir. hadseregben a kutyák szervezett keretek közt történő kiképzése - a rendőrségtől átvett tapasztalatok alapján - 1914 végén indult meg. Jelentőkutyaként általában német juhászokat alkalmaztak. Szerepük – telefon kapcsolat hiánya, illetve lehallgatás veszélye esetén – két pont közötti összeköttetés biztosítása volt. Például az előretolt megfigyelőállások és a lövészárok közt, gyalogsági harccsoport - parancsnokság és a tüzércsoport - parancsnokság közt stb. Gyakorta azonban telefonvezetékek fektetésére, postagalamb- vagy élelmiszer-szállításra is felhasználták őket. A kutyákkal kizárólag csak a kutyavezetők foglalkozhattak. A kutyavezetők naponta legfeljebb 2 alkalommal indíthatták útba a rájuk bízott ebeket. Minden hadosztály távírószázadához egy jelentőkutyás rajt osztottak be, 4 - 8 kizárólag kan kutyával és vezetőikkel.

A postagalambbal való híradás egyes galambfajok azon tulajdonságán alapszik, hogy – ha megfelelően berepültettük őket – nagyobb távolságokról és hosszabb távollét után is ösztönszerűleg visszarepülnek otthonukba. A fenti megfigyelés mikéntjére azonban a mai napig nem tudunk pontos magyarázatot adni. Annyi azonban bizonyos, hogy már az ókorban hírvivő szolgálatra alkalmazták

őket. A középkor kezdeti évszázadaiban, Európában a tenyésztés és a versenyzés is feledésbe merült. A X. században azonban újra felfedezték a galambászatot. A felfedezéshez nagyban hozzájárultak a keresztes hadjáratok. A Perzsiába, Szíriába vonuló keresztes hadak ugyanis jól szervezett, kifejezetten katonai célra létrehozott hírvivőgalamb-állomásokat, illetve - szolgálatot találtak.

Az I. világháború kezdeti szakaszában kialakult álláscháború messzemenően visszaigazolta a postagalambok nélkülözhetetlenségét. Az első vonalakba telepített távbeszélő vezetékek a tüzérségi tűz következtében gyakorta megsérültek, használhatatlanná váltak. Ezért sokszor az egyetlen megbízható híradási lehetőséget a postagalambok biztosították. Az osztrák – magyar haderő német tapasztalatok alapján 1916 – 1917-ben építette ki a postagalamb-állomások hálózatát.

Kiss Gábor

KOMMUNIKÁCIÓ A LÖVÉSZÁROKBAN

Egyes kommunikációkutató iskolák szerint az emberi kommunikációra jellemző, hogy az emberi élet szükségszerű velejárója. Így ha az ember bármilyen körülmények között bármit tesz, annak kommunikációs jelentősége van a környezete és társai számára. Ennek a jelentéstartalomnak a szerepe rendkívüli körülmények között megnő, hiszen a kommunikációs folyamat során olyan ismeretekhez juthatnak a felek, melyek nagymértékben befolyásolhatják a további életüket.

A frontszolgálat ilyen rendkívüli körülménynek tekinthető, ahol az információáramlásnak, a kommunikációnak fontos szerepe van.

A lövészárokban szolgáló és harcoló katonák kommunikációját három nézőpontból vizsgálom, és ennek a kutatásnak az eredményét szeretném ismertetni előadásomban.

Elsőként a saját alakulaton belüli szolgálati, illetve a szolgálaton kívüli kommunikációra térek ki. Ezen belül is eltérő a feljebbvalókkal illetve a társakkal való információcsere, valamint eltérés van a lövészárokban adott szolgálat és a tartalékban eltöltött időben zajló kapcsolattartás között. Érdekes lehet az egyes védőszakaszokban harcoló katonák és az őket vezénylő parancsnokságok, illetve az őket támogató alakulatok között zajló kommunikáció, amely a heves harcok közepette nehéz, de létfontosságú feladat volt, és amelyet lehetőleg úgy kellett végrehajtani, hogy az ellenség ne szerezzen tudomást róla.

Másodszor kitérek az ellenséggel való kommunikációra, amely nem mindig volt hivatalos, de kétségtelenül létezett, és a különböző frontokon eltérő szituációkhoz vezetett, illetve változó eredményt hozott.

Előadásom utolsó szakaszában a frontvonalban szolgálatot teljesítő katonáknak a hátországgal való kommunikációjával foglalkozom. Ennek keretében áttekintem, hogy és miként jutottak el a hírek a hátországból a frontvonalba és milyen nehézségekkel járt a katonák kapcsolattartása az otthoniakkal.

Stencinger Norbert

„ÉDES JÓ ISTENEM, MI IS LESZ MIVELÜNK..." KATONALEVELEK AZ I. VILÁGHÁBORÚBÓL.

A hosszú 19. századot lezáró I. világháború az emberi élet minden tekintetében korszakhatárt jelentett. A hadviselés totálissá válása új követelmények elé állította mind a katonát, mind a hátországot. A harcok térbeli és időbeli dimenzióinak kitágulása, a korábbi háborúkhoz képest hatalmasra nőtt veszteségek, a harcok megnövekedett intenzitása, a döntő eredmény nélküli csaták fokozatosan átalakították a háborúhoz való viszonyt, s jelentős befolyást gyakoroltak a front és a hátország minden területén.

A Nagy Háború ezen aspektusainak feltérképezéséhez, megértéséhez fontos források a katonalevelek, levelezőlapok. A hadiesemények tekintetében a mindenütt jelenlévő cenzúra miatt nem tartalmaznak lényegi információkat. Ezzel szemben olyan, a hivatalos katonai iratokban vagy a propaganda-anyagokban alig megtalálható oldalát mutatják be a háborúnak, melyek kutatása, megértése tovább árnyalja a korszakról alkotott képünket. Bemutatják szerzőik gondolatvilágát, élményeit, érzéseit, viszonyukat a háborúhoz, mindennapos problémáikat, a hátországhoz való viszonyukat, következtethetünk műveltségükre, gondjaikra, világképükre.

A feldolgozott levelek alapján előadásunkban ez utóbbi kérdésekre igyekszünk rávilágítani.

Dr. Kiss Gábor Ferenc

Eszmék áramlása a hadifogolytáborban – Mezey István levelei Felvinczi Takács Zoltánnak

A budapesti Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum adattári gyűjteményében számos olyan levelezőlap és baráti levél található, amelyeket az első világháború frontvonalairól és hadifogolytáboraiból kapott ismerőseitől az intézmény első igazgatója, Felvinczi Takács Zoltán művészettörténész (1880–1964). E gazdagnak mondható anyagban található például Teleki Pál, akkor még főhadnagy egy tábori lapja a nyugati frontról gyermekkori barátjának, vagy e gyűjteményben a legtöbb levelet író Mezey István japánkutató üzenetei kollégája részére. Előadásomban a fenti, a széles közönség előtt eddig ismeretlen anyag információtörténeti vonatkozásait szeretném bemutatni, amely az eszmék áramlásaként írható le az értelmiségiekből lett katonák, valamint Budapesten maradt barátjuk között. Az írásban megszólalók és a tárgyalt témák skálájának rövid bemutatása után részletesebben beszélek a legtöbb levelezőlapot küldő Mezey István által felvetett, a japán-magyar rokonságot és a turáni eszmét érintő gondolatairól. A vizsgált adattári anyagból az a tanulság vonható le, hogy a hadseregmozgások vagy a hadifogság miatt az intellektuális központnak tekinthető Budapesttől egyre távolodó személyek mégis megtartják szellemi kapcsolatukat és korábbi érdeklődésüket a hazai eszmei áramlatok iránt, sőt, abba beleszólva formálni is igyekeznek azt.

Hámori Nagy Zsuzsanna

A könyvkiadás szerepe a társadalmi problémák tematizálásában (1914-1918)

Az 1914 és 1918 közötti háború az élet valamennyi területén éreztette hatását totális volta miatt. Ez alól a könyvkiadás sem jelentett kivételt. A katonai tevékenységet és a hátország nehézségeit sorra tárgyalták a háború alatt megjelenő művek. Előadásomban ezeknek a problémáknak a fő irányait, a témaválasztások tendenciáit szeretném bemutatni.

Ha az egykorú műveket akarjuk vizsgálni, a legnehezebb feladat maguknak a kutatandó munkáknak a megtalálása. Tavasszal megjelent Az Országos Széchényi Könyvtár egykori első világháborús gyűjteménye című kötetemben már elvégeztem ezt a feladatot. A kötet a könyvtár egykorú történetét tárgyaló bevezető tanulmány mellett egy összességében 1491 tételes bibliográfiát tartalmaz, melynek tételei ehhez a ma már nem létező különgyűjteményhez tartoztak egykoron. A bibliográfia első 74 tétele a gyűjteményhez tartozó katonai tábori újságok leírását, a többi része a törzsgyűjteménybe beosztott magyar nyelvű monografikusan leírható művek bibliográfiai adatait tartalmazza. A gyűjteményben tehát 1417 monografikusan leírható magyar nyelvű mű van, melyet a Könyvtár egykori munkatársai első világháborúhoz kapcsolódónak ítéltek meg.

A háború kezdetén a szakirodalomból is jól ismert kollektív lelkesedésre utal a könyvkiadás is, melyek a katonákról, a háborúról pozitív képet festettek. Irodalmi művek, politikai gondolkodók fejtették ki nézeteiket. Sorra jelentek meg a tájékoztató kötetek, melyek a sorozott katonák számára kívántak útmutatást adni. Emellett számos diplomáciai aktapublikáció született, melyek a hadba lépés szükségességét indokolták. Az itthon maradottak számára szinte minden terméket a háború segítségével reklámoztak, amely különösen a korabeli napilapokban és grafikai

plakátokon jelent meg hangsúlyosan. A jótékonyságnak számos megnyilatkozását láthatjuk. A jótékonyság a háború elején főleg a frontkatonák megsegítését jelentette, majd az idő előrehaladtával a rokkantakét, özvegyekét, árvákét. Jól dokumentált az Auguszta alap tevékenysége, a világháború alatti nyolc hadikölcsön-akció, a különböző jótékony célú hadikiállítások.

A kezdeti lelkesedést a gazdasági és katonai nehézségek során a kiábrándulás váltotta fel. Az elhunyt katonák után hátramaradó özvegyek és gyermekek problémája számos szerzőt foglalkoztatott, s érdekükben több intézkedés történt. A nők egyre nagyobb arányú munkába állása is tendencia volt, illetve a gyermekek kapcsán a hazafias nevelés kérdése került előtérbe a hadiárvák ellátása mellett.

A színházi, irodalmi és kávéházi életet kezdetben erősen foglalkoztatta a háború. A színházakban azonban 1915-től a háborús-heroikus darabok helyett inkább szórakoztatóakat mutattak be. Az irodalmi-kávéházi életben is a háború előrehaladásával egyre kiábrándultabb lett a légkör, amit jól jelképez például Krúdy Pest 1915-ben című könyve. A vallási életet is áthatotta a háború. Számos háborús imakönyv született ezekben az években, s a napi publicisztika mellett teológiai művek i foglalkoztak a háború és a kereszténység egymáshoz való viszonyának kérdéseivel.

A hátország frontról alkotott elképzeléseit is számos ponton alakította a könyvkiadás. Sorra jelentek meg a visszaemlékezések, naplók, haditudósítói összegzések. Több kötet a modern fegyverekről, hadsereg-szervezési elképzelésekről tájékoztatott. A növekvő hiány, a romló gazdasági helyzet is számos munkát ihletett meg a pénzügyi elemzésektől a hiánygazdálkodásra vonatkozó javaslatokon át az ipari termelés átszervezéséig. Külön problémakörként jelent meg a rokkantak társadalomba visszailleszkedése és az orvostudomány új felfedezései is. Az orvostudomány óriási kihívásai és fejlődése: lőtt sebek, művégtagok, járványok, nemi

betegségek kezelése a hátországban élénk tudományos publicisztikát hívtak életre, melyeket különlenyomati formában is tömegesen adtak közre. A háború második felétől a békevágy is megjelent. Nemcsak az irodalomban, a hirdetésekben is már a békéért folytatott háborúra helyezték a hangsúlyt a háború önmagában való ábrázolása helyett. Végül már a háború alatt megjelentek a tervezetek a katonasírok, katonai emlékművek felállítására, emléktáblák elhelyezésére.

Szőts Zoltán Oszkár

A *NEW EUROPE* KÜLPOLITIKAI HETILAP ÉS A DÉLSZLÁV EGYSÉG, 1916-1919

Az első világháború révén Szerbia az antant hatalmak szövetségesévé lépett elő, s egyik pillanatról a másikra olyan befolyással bíró patrónusokra lelt, mint Henry Wickham Steed, a londoni *Times* napilap külügyi szerkesztője, valamint a korának legismertebb brit délszláv-szakértőjeként számon tartott történész, Robert William Seton-Watson. A két brit férfi és elvbarátaik olyannyira nagy hatást gyakoroltak a brit közvéleményre, hogy a propaganda kampányuk révén sikerült gyökeresen megváltoztatniuk a Szerbiáról korábban kialakult képet.

A szerb hadsereg első világháborús sikerei és a közös ellenség megléte megteremtették a feltételeket Szerbia brit pártfogói számára, hogy propagandájukkal új szimbólumrendszert teremtve a balkáni országot a civilizáció és a kereszténység védelmezőjévé emeljék. Szerbia dicsőítésének csúcspontját jelentő országos „Koszovó napi" megemlékezés 1916 júliusában egyben nyitányát képezte annak a délszláv lobbinak, amely pár hónappal később a Nagy-Britanniai Szerb Társaság és a *New Europe* külpolitikai hetilap megalapításával öltött szervezett formát. Felismerve a szükségét egy olyan sajtóterméknek, amely a napisajtónál alkalmasabb az európai újrarendezést érintő elképzelések részletes kifejtésére és a döntéshozók informálására, Steed és Seton-Watson1916 őszén megalapította a *New Europe* nevű folyóiratot. A személyi átfedések ellenére a folyóirat nem a Szerb Társaság szócsöveként jött létre: amíg a Szerb Társaság a délszláv lobbival volt elfoglalva, addig a *New Europe* csapata egy nagyobb célért, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlasztásáért küzdött, ami egyben előfeltételét képezte egy délszláv állam megteremtésének is.

A hetilap az egyetlen olyan nyugat-európai sajtótermék volt, amely kizárólag kelet-európai külpolitikával foglalkozott, így széles körben olvasottá vált több szövetséges államban is. Az újság hasábjain a brit kormányhoz kötődő személyek, gyakran parlamenti képviselő, továbbá a brit értelmiség és az emigráns nemzetiségi vezetők is publikáltak. A tartós békét a *New Europe* csoport Ausztria–Magyarország feldarabolásával látta megvalósíthatónak, s erről hónapról hónapra a közvélemény szélesebb rétegeit sikerült meggyőznie. A világháború politikai és katonai eseményeire a lap programjának megfelelően adott választ és egyértelműen a háború keleti megoldása mellett foglalt állást.

Idővel a *New Europe* csoport jelentős befolyást gyakorolt a brit külügyfiatalabb alkalmazottaira, a lap pedig követetten hatással volt az első világháborút lezáró békerendezésre, ugyanis Seton-Watson és Steed elképzelései, érvei több esetben is támpontként szolgáltak a brit békedelegáció számára.

Szeghő Patrik

Ellenségképek az I világháborús Magyarországon

Ha egy kevéssé tájékozott „átlagmagyart" 1920 körül megkérdeznek, miért következett be a vereség, az „összeomlás" 1918-ban, érzésem szerint három fő okot jelölt volna meg:

- A tehetetlen, kétbalkezes tábornokok ügyetlenkedéseit,
- A szláv – különösen a cseh – katonák áruló viselkedését,
- Végül a hazai front gyengeségét; mert míg a magyar a fronton vérzett és szenvedett, addig a zsidó a hátországban üzletelt és gazdagodott.

Ha mindez igaz lehet, akkor máris a háború alatti ellenségkép és sztereotípiák témájánál vagyunk, amely egyaránt minősített szövetségest, ellenfelet és a nagy háború hazai szereplőit. S ez nem csupán a felfokozott propaganda terméke – a lakossággal meg kellett értetni, miért folyik a hirtelen jött háború, és az egyszerű magyarázatoknál mi másra lehetett építeni, mint a nemzeti jellemről régóta létező sztereotípiákra. (Az efféle vélekedések legalább három forrásból táplálkoztak: az európai nemzetek tulajdonságairól szóló középkori eredetű elképzelésekből, a 19. század első felének romantikus nemzetfelfogásából, s utóbb a 19. század végének szociáldarwinizmusából, amely „tudományos" alapozással erősítette meg a már létező sztereotípiákat. (Természetesen ez többé-kevésbé mindegyik hadviselő országra, népre igaz volt.)

Innentől kezdve célszerű végigtekinteni a szövetségesek és ellenfelek során. Először is: Németország mindig csak felsőfokú dicséreteket kapott, sőt 1914–1916-ban valóságos „germanománia" vett erőt a hazai közéleten és a (cenzúrázott) sajtón. Mindez megfordítva is igaz lehetett, a német sajtóban elég sokat szerepeltek a vitézül küzdő magyarok. A magyar sajtóban a jelek szerint a német társadalom példás összefogását emlegették a legnagyobb csodálattal, a német „népközösség" (Volksgemeinschaft) különleges erejét, amely meghozza a győzelmet. Amikor aztán 1916 körül kiderült, hogy a végső győzelem távolodik, a sajtóban és a politikai beszédekben is megritkultak a németeket piedesztálra emelő nyilatkozatok. (Itt lehetne beszélni a német Mitteleuropa-tervek hazai fogadtatásáról, de ez szétfeszítené az előadás kereteit.)

A szláv, különösen a cseh katonaság mindig a legrosszabb minősítést kapta; végül még a háború elvesztését is a megbízhatatlan csehek nyakába lehetett varrni. Olaszország, majd Románia hadba lépése (1915, 1916) a magyar sajtóban mindvégig az árulás kategóriáiba került, sőt mindkét nép egészére, illetve múltjukra az árulás stigmája vetült.

Végül a „belső fronton" kb. 1916-tól rendkívüli mértékben felerősödött az antiszemitizmus – a zsidók elleni régi és új vádak, illetve sztereotípiák lényegében beleilleszkedtek a korábbi vádakba és sztereotípiákba. Mindez azonban korántsem spontán folyamat volt, hanem az értelmiség, a politikai elit és a sajtó egy részének fordulatával függött össze.

Bihari Péter

SZERB ELLENSÉGKÉP MAGYARORSZÁGON AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ALATT

1914. június 28-án Szarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörököst és feleségét, Chotek Zsófiát. A korszakban megjelenő napi-és hetilapok már a merénylet előtt is bőségesen foglalkoztak a szerbekkel és Szerbiával – nem éppen pozitív színben feltüntetve a Monarchia déli szomszédját. A merénylet után vette kezdetét az a hisztériával vegyített sajtókampány, amelynek egyik feladata a szerb ellenségkép megalkotása, helyesebben mondva kiteljesítése. Kiteljesítésről beszélhetünk, mert a nemzetiségek, így a szerbek megfigyelése természetesen már a háborút megelőzően megkezdődött. A készenlét megalapozott volt, hiszen például a Balkán-háborúk idején a magyarországi szerbek egyértelműen kinyilvánították anyanemzetük iránti rokonszenvüket: gyűjtéseket rendeztek, és sokan átszöktek önkéntesnek a szláv hadseregbe.

A 20. századra a háború elengedhetetlen részévé vált a propaganda, amelynek célja többek között a háború igazolása, valamint az ellenségről való negatív kép festése. Ennek megfelelő jelentőséget kapott a sajtóban az ellenség iránti gyűlölet és megvetés felszítása.

Az első világháború kitörését követően az újságok egyik legfontosabb célkitűzése a háborús felelősségnek a szerbekre való áthárítása volt. A sajtó részéről nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy meggyőzzék az olvasókat arról, hogy a szláv nép a háború okozója, amely tevékenységével végül hadüzenetre kényszeríttette Ferenc Józsefet. E mellett a lapok gondolatvilágában az uralkodóra ható kényszerítő tényezők közé tartozott többek között, hogy a szerbek miatt a magyarságnak már régóta folyamatosan készenlétbe kellett állnia, hogy az ország területi épsége ellen izgatnak, valamint állandóan gúnyolják a magyarokat a világ előtt.

A szerbekről kialakított negatív kép elsősorban a sajtó háborús propagandát kiszolgáló igényeknek, illetve a háború kitörésekor jellemző tömeghisztéria igényeinek kielégítésére volt hivatott. Ebben a kontextusban a háborút vívó Monarchia egy, az európai kultúrkörön kívül eső, barbár néppel vívott egy – a korabeli sajtó tálalásában – igazságos háborút.

Az előadás forrásai alapvetően az 1914-ben és 1915-ben megjelenő sajtóra épülnek, hiszen ekkor foglalkoztak a legintenzívebben szerbekkel, a róluk alkotott ellenségkép ekkor bontakozott ki igazán. Éppen emiatt kérdéses, mennyire tekinthetők lapok beszámolói megfelelő kútfőnek, az esetleges uszító és negatív képet festő hangvétel milyen mértékben köszönhető a cikkek szerzőinek és a szerkesztők egyéni véleményeinek, propagandisztikus céljainak. A sajtón belül is a könnyebb elérhetőség miatt elsősorban az országosan megjelenő lapok közül a *Vasárnapi Újság* című közélet lap, a *Pesti Napló*, a *Budapesti Napló*, a *Friss Újság* és *Az Újság* vonatkozó számait vizsgáltam, illetve néhány vidéki (Pest megyei) lap által közölt cikkekre támaszkodtam, amelyek többé-kevésbé hűen tükrözik az országosan elterjedt szerb ellenség-képet.

Célom alapvetően nem az ellenségkép kialakításának menetével foglalkozni, hanem az 1914. és 1915. évre koncentrálva az eseményekből és a háborús hangulatból fakadó pszichózis, illetve az e hangulat változásainak érzékeltetése egy-egy cikk vizsgálatával.

Somogyi László

A rémhírek térbeli terjedése és következményei. Az autósok üldözése 1914 augusztusában

1914. augusztus 4-én – azon a napon, amikor a magyarországi vasúthálózaton megszűnt a polgári forgalom és útnak indultak a frissen egyenruhát öltött népfelkelőkkel teli vonatok – a vasúti-távírda-hálózaton izgalmas hír söpört végig: francia automobilista nők 100 millió frankot visznek Magyarországon keresztül Oroszországba. A hír hallatára a katonai és polgári hatóságok országszerte út menti őrségeket állítottak fel. Augusztus 5-re kiderült, hogy a Magyarországtól több mint 1200 km-re fekvő esseni rendőrség a hír forrása. A Belügyminisztérium még ezen a napon elrendeli, hogy a gépkocsikat az országhatár kivételével nem kell ellenőrizni. Másnap Gyöngyösön két autóban utazót meglőnek.

Így kezdődött el az az egyhónapos folyamat, amely országszerte az autósok üldözésébe és zaklatásába fordult. A rémhírek terjedését a hatóságok nem tudták megakadályozni, de az önkényeskedésnek igyekeztek gátat szabni. A polgári majd katonai rendelkezéseket azonban sokan – a lelkiismeretükre hivatkozva – figyelmen kívül hagyták. Augusztus közepére már a hivatalos ügyben eljáró automobilok akadálytalan közlekedését sem lehetett biztosítani. Időközben az eredeti rémhír mutálódni kezdett, az újabb és újabb variációk újból és újból felszították az autósok elleni tettvágyat. Sőt, gyanússá váltak a motorkerékpárosok és biciklisták is, Zala megyében már a szekéren utazókat is igazoltatták. Az utakat az öntevékeny közösségek barikádokkal, láncokkal és kötelekkel zárták el.

Úgy gondolom, hogy ez a rémhírek irracionalitásának ellenállni nem tudó hisztérikus viselkedés a békéjét elvesztett társadalom anómiája.

Frisnyák Zsuzsa

A Vas megyei sajtó átállítása a háborús üzemmódra (1914-1915)

Vas vármegyében a világháború kezdetekor megjelent, közéletinek minősített lapok két csoportra oszthatók. A szombathelyiek lényegében külön választhatók a megye nagyobb településein kiadottaktól. Utóbbiak jellemzően hetilapokként és egyedüliként tájékoztatták a helység és a környék olvasóit, csak Kőszegen (4) és Celldömölkön (2) lehetett valamelyest változatosabb a hírközvetítés. Ezeknek, a magukat társadalmi hetilapnak valló újságoknak nyíltan vállalt politikai irányultsága ritkaságnak számított, az 1914 elején a főispán illetve a kormány utasítására végzett adatfelvétel csak a körmendi lapnál jegyezett fel politikai, ezen belül ellenzéki felfogást. A többiek bizonyos állásfoglalásaiból mégis kiderült szoros egyetértésük és együttműködésük az éppen aktuális helyi- illetve kormányhatalommal. A nemzetiségi többségű vidékeken a magyarosodás szócsöveiként is számíthattak rájuk. Szombathely jóval színesebb képet mutat, hiszen ott 4 napilap is megjelent és túlnyomóan politikai lapokat adtak ki, nagyjából azonos arányban munkapárti, néppárti és ellenzéki irányultsággal. Természetesen nem csak a helyi olvasókra számítottak, hanem a megye egészének érdeklődőire is.

A sajtó háborúbeli működésének korlátozására alkalmazott jogi feltételeket, az 1912. évi 63. és 1914. évi 14. törvénycikkek, illetve az ezek felhatalmazásával frissen kiadott rendeletek révén 1914. július végén, már a mozgósítás idején megteremtették. A lapok nem álltak ellen, az első időszak háborús és hazafias eufóriájában lelkesen és híven követték a felülről érkezett utasításokat. A szervezeti szerkezetet gyorsan kialakították. A háborúról megjelentethető híreket a Honvédelmi Minisztérium Hadfelügyeleti Bizottságának Sajtóalosztálya állította össze, ezeket táviratban to-

vábbították a vidéki szerkesztőségeknek. Helyben leginkább arról vitáztak, hogy mely szerkesztőségek részesüljenek a kiváltságban. Kezdetben 11 helyre küldték a vármegyében, de az ingyenesség miatti magas költségek miatt, néhány hónappal később 3-ra korlátozták. A megyei felépítmény kulcsa a miniszterelnökség által irányított főispán volt, aki, ha kellett körrendeletben, de sürgős esetben telefonon is utasíthatta a közreműködőket. Augusztus elején nevezte ki a települések cenzorait, akik a helyi és a postai küldeményként érkezett sajtótermékeket figyelték.

Eleinte csak a harctérrel érkező és a hadsereg erejével, ellátásával kapcsolatos információkat szűrték központilag. Néhány hónapon át újabb rendeletekkel pontosították, finomították a rendszert. Aztán, ahogy a háború elhúzódott, a hátországi hírek témáit is korlátozták, fokozottabban figyeltek az ellátási hiányok minél jobban való kendőzésére, és egyre több propagandaszerű hírt kellett megjelentetni.

Ezen intézkedések ellenére nem volt zökkenőmentes az átállás. Sorra jelentek meg olyan helyi tudósítások, amelyek, részben a rossz tájékoztatás okán is, rémhíreken alapultak, vagy a hadseregre kedvezőtlen képet mutattak. Az információk áramlását akadályozta, hogy a lapok papírhiány miatt csökkentett terjedelemben és példányszámban jelenhettek meg. Ennek ellensúlyozására vezették be a „kirakati sajtó" intézményét, a lapszámokat a kiadó vagy forgalmas üzletek kirakataiba ragasztották ki.

Az külön kutatás tárgya lehet, miként kényszerültek a központi szervek a cenzúra szorításának enyhítésre a háború utolsó hónapjaiban.

Söptei Imre

A HÉTKÖZNAPI PROPAGANDA ESZKÖZEINEK MEGJELENÉSE A HÁZTARTÁSOKBAN

Előadásomban elsősorban olyan propaganda tárgyakat és azok sajtómegjelenését szeretném bemutatni, amelyek az első világháború idején szinte minden otthonban és háztartásban megjelentek.

A felvonultatott tárgyak a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében találhatóak igen nagy számban, ami azt mutatja – ismerve a hétköznapi használati tárgyak fennmaradásának esélyeit –, hogy a háború idején ezek a tárgyak tömegtermékek lehettek.

Elég csak körbe nézni egy képzeletbeli, 1910-es évek konyhájának kredencében és különféle funkciójú porcelánokon köszönnek vissza a szövetséges uralkodók és hadvezérek arcképei. Nem csak az elegánsabbnak vélt kávés és teáscsészéken, hanem tejes kancsókon, fűszertartókon, sőt még csonttányérokon is feltűnt I. Ferenc József és II. Vilmos arc- vagy mellképe. Ezek a kerámiából, porcelánból vagy üvegből gyártott használati és vitrintárgyak a háborús helytállás megjelenítését szolgálták a hátországi otthonokban.

A „háztartási" propaganda emlegetésekor nem szabad kifelejteni az úgynevezett póteszközöket, a konyhákból leadásra kerültek a rézből készült holmik és helyükre porcelán vagy vastárgyak kerültek. Itt kell megemlíteni – bár nem kifejezetten háztartási téma, de mélyen érintette az asszonyokat – az „Arany vasért" akciót, melynek során a nemesfém ékszereket, elsősorban a jegygyűrűket lehetett vasra cserélni. Mind a propaganda tárgyak vásárlása, mind az értékes fémet tartalmazó tárgyak becserélése szorosan összefüggött a jótékonysággal és a hadsegélyezéssel. De ezeken kívül a magyar háztartások közvetlenül is tudták segíteni a háborúban elesett katonák özvegyeit és árváit, valamint a hadirokkantakat.

A Hadsegélyező Hivatal ónból készült perselyeket hozott forgalomba azzal a céllal, hogy a családi kasszában feleslegesnek tűnő filléreket eljuttassák a rászorulóknak. Ugyanilyen céllal árultak emléktárgyakat a hadi kiállításokon, mint például a Pasaréti Lövészárok-kiállításon uralkodók és hadvezérek arcképeivel díszített legyezőket.

A propaganda tárgyak kiadásáról beszámolt a sajtó, reklámoldalak buzdították azok megvásárlására. A háborús propaganda minden szinten érintette az emberek és a hátország életét. A köznapi használati tárgyak és eszközök megvásárlásával is lehetett hitet tenni a háború mellett, támogatni a háborús célokat és segíteni a résztvevőket, illetve a károsultakat.

Závodi Szilvia

Hadi újságírás: Informálás, dezinformálás a korabeli budapesti sajtóban az 1916-os év nyugati és olasz frontjának eseményeiről

„A világháború hirtelen kerekedett tornádója végzetes próba elé állította ennek a háborúra fel nem készült generációnak íróit, a befogadóképesség és a távol tartani tudás, a részvét és az elfogulatlanság, a komolyság és az egyszerűség etikai és esztétikai próbája elé. Azzal a gondolattal, hogy minden újságcikk, riport, napló, esszé, novella és krónikáskönyv, mely akár a részletek megjelenítésével, akár az összefüggések vizsgálatával a körülöttünk tomboló világháborút akarja megmutatni, az igazságnak a cenzúra drótakadályai közt fennakadt és a furfangos maszkírozású érdekek farkasvermeiben elhullott mínuszával indul, már régen meg kellett barátkoznunk." - írta Franyó Zoltán 1915-ben a Nyugat hasábjain.

A XIX. század közepén Európában a nyomdászattechnika nagy ugrása szinte kizárólag az időszaki sajtót érinti, ez pedig a hírközlés és a hírfogyasztás szokásainak átalakulásához vezet. A lapok egyre nagyobb példányszámban jelennek meg, s bennük – a korábbi trendeknek megfelelő hosszabb publicisztikák mellett – a főszerep már a híreké, illetve a hirdetéseké. A Magyar Királyság nagyvárosaiban (Budapest, Pozsony, Nagyvárad, Kolozsvár, Temesvár) a század elejére meghonosodott napisajtó tájékoztató és véleményformáló ereje tagadhatatlan, ezért nem túlzás azt állítani, hogy a XX. század elejére egyértelműen a tömegbefolyásolás egyik, ha nem a legfontosabb eszközévé váltak a városokban. Az állandó témát adó világháború nagyon erős katalizátor, amelyről a napilapokban megjelenő haditudósítások adnak akkori fogalmak szerint valós idejű betekintést, ugyanakkor a különböző frontokról eltérő mértékben és részletezéssel.

Két nagyobb budapesti lapot, a Pesti Hírlapot és Az Estet és az 1916-os év két kiemelkedő eseményét, a verduni csatát és az V. isonzói csatát vizsgálom, hogy milyen képet kaptak az olvasók az összecsapásokról, a leírt információk milyen forrásból származnak, valamint milyen eszközökkel interpretálják a veszteségeket illetve a győzelmeket.

Nemes László

Az Országos Hadsegélyező Bizottság szerepe a honi propagandában 1914-15-ben, különös tekintettel a bizottság által rendezett előadásokra

Az Országos Hadsegélyező Bizottság alapításától kezdve a *„Háborúban elesett, vagy a háborúban kapott sebek, avagy a hadi fáradalmak következtében elhalt katonák özvegyei és árvái javára"* a szociális támogatás, valamint az anyagi segítségnyújtás mellett – de az említettektől nem függetlenül – széleskörű propagandatevékenységet is fölvállalt. A bizottság a különböző kulturális, oktatási, és más hadsegítő-szociális intézmények által szervezett propaganda előadások felkarolása és azok írásos változatának terjesztése mellet, az 1914-es év végén saját háborús előadásokat is szervezett. E jótékonysági rendezvények a magyar katonai, politikai, és szellemi elit (köztük a legjelesebb kultúraszervezőkkel) bevonásával zajlottak, akik demonstráló céllal hosszabb-rövidebb beszámolót tartottak munkájuk és szakterületük háborús kapcsolatáról, illetve felhasználásáról.

A szervezők szeme előtt az adománygyűjtés egyik lehetőségén túl, a magyar kultúra militarizálása és háborús felhasználása lebeget. Emellett további cél volt a művelt polgári társadalom – az előadások célközönsége – előtt is elfogadottá és támogatottá tenni a váratlanul érkezett sorseseményt, illetőleg fenntartani és fokozni a háború iránti érdeklődést. Megszülettek a hadi beszédek vagy más szóval *háborús előadások*. A konferencia előadás ezek történetét és propagandaszerepét mutatja be kiegészítve egy-egy előadás tartalmának rövid bemutatásával (idő függvényében) a Hadsegélyező Bizottság kiadványai és a korabeli sajtó alapján, ezáltal nyújtva betekintést választott tárgyunk információtörténetébe.

Turbucz Péter

Nagy-Britannia képe a központi hatalmak propagandájában a háború első éveiben

Az első világháború egyik fontos újdonságát a fegyverek nélküli hadviselés tömeges méretekben való alkalmazása jelentette. A vesztes Németországban 1918 után széles körökben terjedt el a vélekedés, miszerint az antant elsősorban a propaganda terén kerekedett a központi hatalmak fölébe. Ez – mint ismeretes – nagy szerepet játszott a „tőrdöféselmélet" igazolásában is. A történeti szakirodalom viszont újabban azt hangsúlyozza, hogy a küzdelem valójában ezen a téren is sokáig kiegyenlített volt.

Az előadásban a központi hatalmak propagandája által a háború első éveiben felépített Nagy-Britannia-kép legfőbb elemeit mutatom be. Ehhez az 1914 és 1916 között kiadott röpiratok, brosúrák szolgálnak forrásként, amelyek nem elsősorban a frontpropaganda céljait szolgálták, inkább a háborús hátország számára íródtak. Szerzői jellemzően magasan képzett értelmiségiek, egyetemi oktatók voltak. Idetartozik például a *Flugschriften für Österreich-Ungarns Erwachen* sorozat *Österreich und England* című darabja, a Nagy-Britannia elleni német hadicélokat mérlegelő munkák, London évszázadok óta megbízhatatlan szövetségi politikáját vagy a néhai VII. Edward király diplomáciai lépéseit ismertető „történelmi ismeretterjesztő" írások, a brit tudósok etikátlannak tartott lábjegyzetelési gyakorlatát „leleplező" heidelbergi fizikaprofesszor tanulmánya, valamint az angol (és a francia) nyelv nemzetközi túlsúlya elleni fellépés módozatait kereső nyelvészeti munka.

Mint látható, a tematika rendkívül széles kört fogott át – ennek ellenére megkísérlem számba venni az írások közös jellemzőit. A propagandamunkák alapgondolata a legjobban talán a prágai egyetem tanárának, Ottokar Webernek 1915-ben leírt szavaiban ragadható meg: „Egy olyan piedesztálra állítottuk az angolokat, amelyről most ők maguk szálltak le."

Klestenitz Tibor

Humor és propaganda a „Nagy Háború" vizuális forrásain

„... aki végigszánt majd tollával a világháboru tényezőin, az bele fog botlani a sajtóba, amelynek oly döntő szerep jutott, mint még soha a világtörténelem folyamán. A történetiro legvérmesebb szenvedélye is ki fog elégülni a sajtó és világháboru titkos egymásrahatásának felderitésében." Dr. Gesztesi Gyula: A magyarság a világsajtóban. Magyar sajtópolitika. Budapest, 1918. 20.

Az előadó arra nem vállalkozhat, hogy kimutassa a sajtó és a háború kölcsönhatásait, csupán arra, hogy röviden bemutassa egy, a korszakban népszerű műfaj, a politikai élclapok képeit az első világháborúról, illetve feltárja, mely forráscsoportokon találhatunk még hasonló képanyagot. Titkokat sem fog tudni felderíteni, de igyekszik bemutatni a cenzúra sűrűre font hálóján átcsúszott, a propagandacélokat szem előtt tartva megfelelőnek minősített képek stílusát, tartalmát, motívumrendszerét. Felvetődik továbbá a kérdés, hogy vajon mely események jelentek meg képi formában.

Amint az Gesztesi Gyula idézett szövegéből is kitűnik, a kortársak a sajtónak fontos szerepet tulajdonítottak a háború alatt, s a háborút követően is vagy hibáztatták a sajtót a vereség miatt, vagy ünnepelték a győzelmet követően, így az utókor kutatója is nagy érdeklődéssel kísérheti figyelemmel ezen médiumokat, tartalmukat, az információ áramlását. Végül érdemes ráirányítani arra is a figyelmet, hogy nemcsak az országos sajtóban található – a propaganda által jelentősen befolyásolt tartalmú – képanyag izgalmas kutatási téma, hanem az a kisebb példányszámban készült, ugyancsak illusztrált korpusz is, melyből elsősorban olyan kérdésekre kaphatunk választ, hogy egy-egy magánszemélyhez milyen információk jutottak el, az adott személy mit tartott fon-

tosnak lejegyezni és milyen képi anyaggal egészítette ki a szövegét. Míg az említett kútfők első csoportja a könyvtárakban elérhető, az utóbb említett forráscsoport azon részét, mellyel az előadó foglalkozni kíván, a Hadtörténeti Múzeum különböző egységeiben őrzik.

Tamás Ágnes

Magyar Makkabeusok a császár-király seregében

A Habsburg dinasztia és nemzet iránti hűség az első világháborús magyar zsidó sajtópropagandában

Az emancipáció és a társadalmi szerepvállalás lehetővé tette a közép-európai zsidóság számára is a modern nemzeteszmékkel való azonosulást. A Nagy Háborúban ez gyakran a zsidó univerzalizmussal került ellentmondásba. A különböző nemzeteszmékhez csatlakozó izraelita felekezetűek egyrészt az adott nemzet háborús céljaival és propagandájával azonosultak, másfelelő a zsidóság múltjában és a judaizmusban próbálták megkeresni az új helyzet előképeit.

Habsburg-Ausztriában, akárcsak Magyarországon, a zsidó irányzatok mindegyike azonosult a Monarchia világháborús céljaival. Úgy érezték, hogy ez a háború szent zsidó háború is egyben, amelynek egyik fontos feladata, hogy megmentsék Osztrák-Galícia zsidó lakosságát az orosz zsarnokságtól. Így egyszerre demonstrálhatták az állam és a zsidóság iránti szolidaritásukat.

Az Osztrák Magyar Monarchia zsidósága eltérő módon és formában fejezte ki az állam iránti lojalitását Habsburg-Ausztriában és Magyarországon. Habsburg-Ausztria politikai, dinasztikus elvek mentén szerveződött, és így a Monarchia osztrák részében nem létezett állami szinten megjelenített nacionalizmus sem etnikai, sem nyelvi-kulturális értelemben. Ausztria zsidó polgárai úgy tudtak lojálisak maradni az államhoz, hogy nem kellett egyetlen nemzeti identitással sem azonosulniuk.

A magyar politikai elit Magyarországot nemzetállamként határozta meg, és elvárta zsidó lakosaitól, hogy az uralkodó magyar, nyelvi-kulturális alapú nemzetkoncepciót adaptálják. A zsidó diskurzusokat itt kettős lojalitás – a dinasztia és nemzet iránti elköteleződés jellemezte. A magyar zsidó hőstípus megformálása már a

frontról szóló tudósításokban megkezdődött: az önfeláldozó harc és a végsőkig való kitartás képei rajzolódtak ki. A hazájukért életüket áldozó magyar zsidó hősöknek a neológ és a cionista lapok állandó külön rovatot szenteltek. A zsidó háborús részvételt és elköteleződést megkérdőjelező sztereotípiákkal szemben ezek célja az emlékállításon túl hősiesség és a nemzet iránti messzemenő elkötelezettség reprezentálása volt.

Előadásunkban a Dinasztia iránit hűség, a magyar nemzeteszmével való azonosulás és vallási előképek összeegyeztetésének módjait elemezzük a magyar nyelvű fővárosi zsidó sajtóforrásokon.

Glässer Norbert, Zima András

ÚJRAHASZNOSÍTOTT PROPAGANDA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ TANULSÁGAINAK BEÉPÜLÉSE A POLITIKAI PRAXISBA

A történelemtudomány és a szociológia területe a két világháború között figyelt fel rá elsőként, hogy „a nagy háború"-ban soha nem látott jelentőségre tett szert a propaganda. A saját tábor lelkesítése, az ellenfél ellehetetlenítése, a meggyőzés és a befolyásolás, valamint a kontroll alatt tartott információáramlás a háborús taktikák elengedhetetlen részeivé váltak. E felismerések eredményeként születtek meg az 1920-as években az első fontosabb propagandaelméleti és propagandatörténeti munkák.

A két tábor nem tudta a lehetőségeket egyenlő és kielégítő mértékben felhasználni a világháborúban. Míg az Antant oldalán szervezettebb módon alkalmazták a propaganda eszközeit, különösen az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése után, addig a központi hatalmak kevéssé koordinált módon nyúltak a befolyásolás egyre népszerűbb és hatékonyabb eszközéhez. A hatékony propaganda közé is keveredtek azonban olyan elemek (pl. az atrocitás propaganda), amelyek hosszútávon károsnak bizonyultak a kibocsátó félre nézve.

A spanyol polgárháború és a második világháború idején főszerepet játszó vezetők és kormányok felismerték, hogy nem követhetik el ismét ugyanazokat a hibákat, mint korábban az elődeik, a jól szervezett propagandaelemeket azonban be kell építeniük a retorikájukba. A vesztes országok döntéshozói között általános vélemény volt, hogy az első világháborúban a harctéren és a propaganda terén is egyaránt alulmaradtak, míg a győztesek számára egyre világosabb volt, hogy az alkalmazott módszerek közül melyeken kell változtatniuk a jövőben.

XA 196.449

A rendelkezésre álló infrastrukturális háttér, a szervezettség foka, valamint az irányító személyek motivációi határozták meg, hogy az első világháború során milyen propagandát tudnak alkalmazni a felek, ezek eredménye pedig előrevetítette, hogy az elkövetkező nemzeti és nemzetközi konfliktusok során milyen komponensekkel gyarapodnak a propagandatechnikák.

Lénárt András

X 222862

XA 196449

Pesti Hírlap

Az I. világháború információtörténetéhez

A konferencia előadás-kivonatai

2014 október 8
Szegedi Agóra
Informatorium